Edukacja Etyczna 19/2022 ISSN 2083-8972

Michał Stachurski

ORCID: 0000-0002-2877-3895
DOI 10.24917/20838972.19.2

Co łączy nauczanie filozofii i etyki z nauczaniem wiedzy o społeczeństwie? Przyczynek do dyskusji

1. Wprowadzenie

„Władza jest dobrem, o które rywalizują ugrupowania polityczne i którym gospodaruje polityczne przywództwo; ale oba te podmioty w pewien sposób zastają to dobro; one go nie produkują”[1]. Tak oto rozumie władzę niemiecki socjolog i filozof Jürgen Habermas (1929) w kontekście myśli innej znanej filozofki XX w. Hanny Arendt (1906–1975). Nie przypadkowo cytat ten staje u początku refleksji na temat tego, co może łączyć dwa przedmioty szkolne takie jak wiedza o społeczeństwie i filozofia oraz etyka. Przypatrując się kluczowym terminom w powyższej definicji, trudno nie zauważyć, iż to właśnie w perspektywie nauk społecznych można odnaleźć szereg odwołań do świata filozofii i odwrotnie. Głównie etyka, w tym także aksjologia coraz częściej komentują na swój sposób przestrzeń związaną z polityką. Samo sformułowanie „władza jest dobrem” wskazuje na silne nacechowanie aksjologiczne, gdyż używając terminu „dobro” trzeba od razu dokonać refleksji na temat rozumienia tego, czym dobro jest w zależności od rodzaju uprawianej filozofii: klasycznej, pragmatycznej, analitycznej czy personalistycznej. Pojęcie zaś władzy jest równie szerokie jak termin dobro i można odnaleźć szereg jego różnych interpretacji w zależności od stosownej ideologii politycznej, tj. anarchizmu, feminizmu, liberalizmu, konserwatyzmu itd.

Powyższa refleksja pozwala zatem na postawienie tezy, iż przedmioty szkolne w postaci wiedzy o społeczeństwie oraz filozofii i etyki, mimo, że omawiają odrębne obszary, to jednak stykają się ze sobą na gruncie używanych pojęć i sposobów ich rozumienia. W tym kontekście można postawić dwa pytania. Pierwsze brzmi: Czy można mówić o zaangażowaniu w życie obywatelskie bez odniesienia do etyki i zdefiniowania na jej gruncie, czym jest zaangażowanie? Drugie zaś brzmi: Czy etyka bądź

1 J. Habermas, *Teksty filozoficzno-polityczne*, przekł. A. Romaniuk, (Warszawa 2019), s. 196.

filozofia polityczna mogłaby funkcjonować bez terminów i pojęć wypracowanych na gruncie szeroko rozumianej politologii, z której korzystają nauczyciele wiedzy o społeczeństwie? Na oba pytania należy udzielić odpowiedzi negatywnej: zarówno filozofia nie może być skutecznie uprawniana bez odniesień do osiągnięć nauk społecznych, w tym politologii, jak również naukom społecznym trudno jest opisywać rzeczywistość bez odniesień do filozofii, zarówno w warstwie metaetycznej i metapolitologicznej (opisowej), jak również praktycznej.

Celem tego artykułu jest próba uzasadnienia potrzeby ściślejszej współpracy w aspekcie dydaktycznym i merytorycznym pomiędzy nauczycielami wiedzy o społeczeństwie a nauczycielami filozofii oraz etyki.

2. O relacji między wiedzą o społeczeństwie a etyką

2.1. Warstwa dydaktyczna i merytoryczna

Mając na myśli współpracę w aspekcie nauczania wiedzy o społeczeństwie i filozofii oraz etyki, należałoby skupić się na dwóch obszarach: dydaktycznym i merytorycznym. Biorąc pod uwagę obszar dydaktyczny zwrócić uwagę należy na fakt, iż jednym z celów nauczania wiedzy o społeczeństwie (dalej WOS), jak również i filozofii oraz etyki jest kształtowanie postaw i wartości w życiu konkretnego ucznia bez względu na dany cykl edukacyjny. Na lekcjach WOS-u nie tylko przekazuje się konkretną wiedzę z zakresu funkcjonowania państwa, procesów zachodzących w życiu politycznym czy społecznym, ale także promuje się postawy związane z aktywnym udziałem w społeczeństwie obywatelskim[2]. Jednym z narzędzi służących do rozwoju społeczeństwo obywatelskiego jest świadome uczestnictwo w wyborach[3] zarówno o charakterze lokalnym (wybory samorządowe), jak i globalnym (wybory parlamentarne, prezydenckie). Świadome zaś uczestnictwo w wyborach wiąże się nie tylko z pewną refleksją na poziomie analizy programów poszczególnych partii politycznych, ale także poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie za jakimi wartościami opowiada się dana partia lub kandydat. A zatem na poziomie dydaktycznym zarówno celem WOS-u, jak i celem nauczania filozofii i etyki jest przekazanie najważniejszych pojęć funkcjonujących

2 Por. M. Kacpura, „Problemowe nauczanie wiedzy o społeczeństwie a kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego", *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, 2017, t. 14, s. 84.

3 W większości badań nadal udział w wyborach jest uważany za najważniejszy przejaw działalności obywatelskiej. Więcej np. w: J. Trzęsiok, „Społeczeństwo obywatelskie – analiza świadomości i postaw Polaków z wykorzystaniem wielowymiarowych metod statystycznych", *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 2018, s. 217–226.

w obrębie politologii, socjologii, a także filozofii w taki sposób, aby młody człowiek dokonując wyborów w aspekcie społecznym oraz politycznym mógł zrobić to w sposób jak najbardziej świadomy. Niektórzy badacze podkreślają przy tym, że to właśnie szeroko rozumiana edukacja obywatelska i prawna jest jednym z fundamentów rozwoju i utrwalenia postaw demokratycznych[4]. W edukacji obywatelskiej mieszą się zarówno konkretne treści związane np. z historią ustrojów, jak również kształtowaniem postaw i wartości budujących wspólnotę lokalną czy globalną (np. wspólnotę państwową)[5]. Etyka natomiast, poprzez formowanie pewnych sądów pozwala na poszukiwanie odpowiedzi na temat sensu zaangażowania w życie społeczne oraz życie polityczne z pewnym nakierowaniem na wartość związaną z rozwojem indywidualnym oraz społecznym. I tutaj z pomocą nauczycielowi wiedzy o społeczeństwie może przyjść wypracowane na gruncie szeroko rozumianej etyki pojęcie dobra wspólnego.

Gdy chodzi o warstwę merytoryczną, można zauważyć, że konstrukcja dobra wspólnego może być ciekawym i ważnym aspektem współpracy na gruncie nauczania wiedzy o społeczeństwie oraz filozofii i etyki. Przykładem może być wspominany już wyżej udział w wyborach. Tutaj podkreślenia domaga się także fakt, iż to właśnie ten fragment nauczania WOS-u z tzw. uczestnictwa w tworzeniu społeczeństwa obywatelskiego jest najbardziej uwypuklany[6]. Niestety trzeba też podkreślić – na marginesie – iż we współczesnych podstawach programowych nauczania filozofii oraz etyki, praktycznych aspektów jej wykorzystania, a do takich należy zaliczyć wątek związany z życiem społeczno-politycznym, zaangażowaniem w budowanie społeczeństwa obywatelskiego jest niewiele[7]. Natomiast wykorzystanie między innymi terminu „dobro wspólne" dla wskazania celów udziału w wyborach mogłoby nie tylko uatrakcyjnić pod względem merytorycznym warstwę programową WOS-u, ale także wskazać, iż to właśnie filozofia jest tym obszarem, który może pomóc w poszukiwaniu odpowiedzi na aspekty związane z celowością aktywności w życiu społecznym i politycznym. Jak zatem wykorzystać pojęcie

4 Por. M. Śliwa, „Poznawanie dziejów myśli politycznej w procesie edukacji obywatelskiej i prawnej", *Miscellanea Historico-Iuridica*, 2016, t. 15, z. 2, s. 27.

5 Por. K. Chałas, W. Kaczmarczyk, „Miejsce i funkcje szkoły w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego", *Roczniki Pedagogiczne*, 2020, 2, s. 122.

6 Należy także pamiętać, iż istnieje także pogląd przeciwny mówiący, że wybory w państwach demokratycznych stanowią tylko pewnego rodzaju wydmuszkę wobec prawdziwej wolności obywatelskiej. Więcej np. w: R. Dahl, *Demokracja i jej krytycy*, przekł. S. Amsterdamski, Kraków 1995; T. Pilch, „Społeczeństwo obywatelskie wobec opresji i zniewolenia przez ideologię, politykę i władzę", *Pedagogika Społeczna*, 2018, 4, s. 34–57.

7 Por. W.A. Rostocki, „Etyka w polskiej szkole w opiniach nauczycieli praktyków (analiza danych jakościowych)", *Acta Universitatis Lodziensis*, 2017, 29, s. 70.

dobra wspólnego do uzasadnienia potrzeby udziału w wyborach? W pojęciu dobra wspólnego (w sensie filozoficznym)[8] wyróżnia się – idąc za myślą włoskiego badacza filozofii polityki Vittorio Possenti (1938) – trzy (główne) składowe perspektywy. Pierwsza perspektywa wskazuje, iż definiowany termin „dobro wspólne" nie odnosi się ani do indywidualności, ani do zbioru dóbr wspólnych. Dobro to jest dobrem społecznym w tym sensie, że głównym celem związanym z realizacją tego terminu jest rozwój całości i poszczególnych osób, jak również całej społeczności[9]. Druga perspektywa prowadzi do zasadniczego zerwania z pewną tradycją znaną z filozofii Niccola Machiavellego (1469–1527), iż cel uświęca środki. W koncepcji dobra wspólnego, to dobro jest właśnie celem w samym sobie, nie zaś środkiem. Nie chodzi zatem o to, aby szukać w swoich wyborach wyłącznych korzyści dla siebie, lecz szukać i także umieć przewidywać skutki podjętych decyzji w perspektywie społecznej[10]. Trzeci aspekt odnosi się bezpośrednio do świata etyki[11] poprzez wskazanie, że w treści dobra wspólnego mieszą się takie wartości, jak: godność, sprawiedliwość, miłość społeczna. Wartości te mogą pomóc w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego nie tylko w aspekcie politycznym czy prawnym, ale także moralnym. Tak rozumiane dobro wspólne w sensie teleologicznym może pomóc w odpowiedzi na pytanie, dlaczego warto brać udział w wyborach. Nie chodzi tu tylko o pójście do urny i oddanie głosu. Koncepcja dobra wspólnego pomaga także w zrozumieniu, iż to właśnie świadome oddanie głosu na konkretną partię/kandydata poprzez wcześniejsze zapoznanie się z treścią programów wyborczych jest kluczem dla rozwoju zarówno osobistego w świetle osoby oddającej głos, ale także społecznego. Im większa jest świadomość społeczna i polityczna, tym obywatel ma większy wpływ na zmiany dokonywane w jego mieście, gminie, powiecie, województwie i w końcu kraju. Połączenie wiedzy, świadomości, ale także utrwalenie konkretnych postaw i wartości także wpływa na to, iż obywatel jest o wiele mniej podatny na wszelkiego rodzaju manipulacje zarówno na płaszczyźnie przekazów politycznych, jak również i medialnych.

2.2. Zaangażowanie jako pojęcie wspólne dla nauczania WOS-u oraz filozofii i etyki

Wspominana wyżej koncepcja dobra wspólnego nie wyczerpuje w żaden sposób katalogu pojęć, które mogą łączyć w sposób merytoryczny, dy-

8 Istnieje także chrześcijańska interpretacja dobra wspólnego rozbudowana na gruncie katolickiej nauki społecznej.

9 Por. V. Possenti, *Zarys filozofii polityki*, przekł. A. Fligel, (Lublin 2012), s. 108.

10 Por. tamże, s. 109.

11 Por. tamże.

daktyczny i pedagogiczny nauczanie wiedzy o społeczeństwie, jak i etyki. Innym ważnym w tym aspekcie terminem jest „zaangażowanie". Termin ten niewątpliwie łączy się z wyżej wymienianym pojęciem społeczeństwa obywatelskiego. Owo pojęcie nie zostało w sposób jednoznaczny definiowane. W jednym ze słowników socjologicznych czytamy, iż społeczeństwo obywatelskie wyróżnia się różnymi inicjatywami oddolnymi o charakterze zarówno spontanicznym, jak również przybiera formy zorganizowania w ramach klubów społecznych. Działania te umiejscowić można między sferą polityczną, a sferą tzw. zwykłych obywateli, a celem funkcjonowania takiego społeczeństwa jest formowanie opinii publicznej oraz stosowanie pewnych rodzajów nacisku na organy władzy państwowej[12]. Choć w przywołanej na sposób parafrazy definicji nie zawiera się termin „zaangażowanie" to z analizy treściowej wynika, iż od członków społeczeństwa obywatelskiego wymaga się zaangażowania rozumianego jako pewną aktywność nie związaną bezpośrednio z uzyskaniem korzyści materialnej. To założenie sprawia, iż właśnie ten termin może być jednym z kluczy, który łączyłby materie nauczania wiedzy o społeczeństwie, jak również filozofii i etyki na poziomie edukacji szkolnej.

Postawa zaangażowania wymaga od konkretnych osób pewnego rodzaju poświęcenia swojego czasu, zdolności oraz wiedzy w danym zakresie, aby móc realizować założone postulaty. Dla pewnej obiektywności należy także zauważyć, iż termin ten, mimo, iż jest nacechowany aksjologicznie to często jest wykorzystywany w naukach społecznych (ekonomia, marketing, a w tym szeroko rozumiane zarządzanie zasobami ludzkimi). Przedstawiciele tych nauk zauważają pewną prawidłowość. Polega ona na tym, iż w przypadku pracowników ich zaangażowanie jest o tyle wysokie, o ile wysokie są ich zarobki[13]. Natomiast w perspektywie etyczno-aksjologicznej zaangażowanie nie wymusza takiego związku. Takie zrozumienie zaangażowania znajduje swój wyraz w ruchach związanych ze społeczeństwem obywatelskim, gdzie wspólnota idei i poglądów staje się ważniejsza od wspólnoty interesów[14]. W świecie filozofii można znaleźć szereg przykładów zarówno na gruncie teorii, jak i praktyki dla tak interpretowanego pojęcia zaangażowania. Przykładem pewnego namysłu na gruncie teorii mogą być poglądy dwóch filozofów XX w.: Hanny Arendt oraz Jacques'a Maritain'a (1882–1973). I chociaż nie reprezentowali oni jednego nurtu filozoficznego, to jednak w ich tek-

12 Por. P. Sztomka, *Słownik socjologiczny*, (Kraków 2020), s. 287–288.

13 Zob. S. Borkowska, „Rola zaangażowania pracowników", *Zarządzanie Zasobami Ludzkimi*, 2014, 2, s. 9–26; D. Łochnicka, „Zaangażowanie pracownicze jako determinanta rozwoju organizacji", *Studia Prawno-Ekonomiczne*, 2015, s. 314–334.

14 Zob. B. Przybylski, „Zmiana (polityczna) jako cel (utopijny?) zaangażowania młodych aktywistów", *Przegląd Pedagogiczny*, 2014, 2, s. 108–116.

stach można odnaleźć szereg odwołań nawiązujących do pojęcia zaangażowania w kontekście społeczno-politycznym.

W jednej ze swoich kluczowych książek, Arendt pisze o ludzkiej aktywności w taki oto sposób: „to, że czyny mają tak ogromną zdolność trwania, większą niż jakiekolwiek inne twory człowieka, mogłoby być przedmiotem dumy, gdyby ludzie byli w stanie unieść ten ciężar, ciężar nieodwracalności i nieprzewidywalności, z których proces działania czerpie swoją moc”[15]. W tym ujęciu proces aktywności ludzkiej, czyli zaangażowania jest opisywany z dwóch perspektyw: pozytywnej i negatywnej. Pozytywna strona zaangażowania człowieka wyraża się z jego potencjale, który ujawnia się w działaniu na rzecz kogoś bądź czegoś. Strona negatywna zaś obecna jest w użytym przez Arendt słowie „ciężar”. Za tym określeniem można dostrzec pewną obawę autorki, która dotyka kwestii odpowiedzialności za ludzką aktywność[16]. Człowiek, będąc zaangażowany, jednocześnie powinien wziąć odpowiedzialność za swoje czyny i słowa. Odpowiedzialność jako kategoria filozoficzna niejako na nowo odżyła właśnie w XX w. Jest to wynikiem zarówno wojen, które miały miejsce w tym czasie, jak i ujawnienia się zła w rządach autorytarnych oraz totalitarnych[17].

W podobnym tonie wypowiada się Maritain, jednak jego refleksja skłania ku zachęcie do tego, aby podejmować wszelką aktywność w imię obrony sprawiedliwości społecznej i dobra wspólnego. W jednej ze swoich książek zaznacza, że jednym z głównych zadań współczesnej społeczności jest budowanie ludzkiego braterstwa, a możliwe jest to – w jego ocenie – tylko wtedy, gdy zaangażowanie będzie budowane na sprawiedliwości[18]. Podobnie wypowiadał się ów autor na temat zaangażowania na rzecz świata polityki. W kontekście ludzkiej aktywności na tym polu pisał, że istnieje jeszcze „jeden rodzaj racjonalizacji życia politycznego: racjonalizacja (...) moralna. Oznacza ona uznanie z gruntu ludzkich celów życia politycznego oraz ich najgłębszych źródeł: sprawiedliwości, prawa i wzajemnej życzliwości”[19].

Dla nauczania przedmiotu wiedzy o społeczeństwie zarówno refleksja Arendt, jak i francuskiego personalisty Maritain’a może przynieść konkretne korzyści dydaktyczno-merytoryczne. Ich teksty mogą stano-

15 H. Arendt, *Kondycja ludzka*, przekł. A. Łagodzka, (Warszawa 2010), s. 265.

16 Warto także pamiętać o szerokim kontekście ludzkiej aktywności, która w ujęciu Arendt ma swoje ciemne strony, które ujawniają się także w polityce. Więcej w: H. Arendt, *Polityka jako obietnica*, przekł. W. Madej, M. Godyń, (Warszawa 2005), s. 124–225.

17 Więcej w: H. Arendt, *Korzenie totalitaryzmu*, przekł. D. Grinberg, (Warszawa 2014).

18 Por. J. Maritain, *Christianity and Democracy, The Rights of Man and Natural Law*, przekł. D.C. Anson, San Francisco 2012, rozdz. VII – An Heroic Humanism.

19 Tenże, *Człowiek i państwo*, przekł. A. Grobler, (Kraków 1993), s. 67.

wić uzupełnienie w przekazywaniu treści na temat tego, dlaczego warto angażować się w inicjatywy społeczno-polityczne zarówno na gruncie samorządowym, jak i państwowym w aspekcie centralnym. Przykładem łączenia zaś teorii z praktyką na gruncie zaangażowania rozumianego jako coś więcej niż „praca" może być działalność przedstawicielki pragmatyzmu amerykańskiego – Jane Adams (1860–1935). I choć – jak wskazuje opolska badaczka pragmatyzmu Agnieszka Hensoldt – problemy filozoficzne nie stały w centrum zainteresowania Adams, to jednak jej działalność społeczna mająca na celu podniesienie poziomu jakości życia najbiedniejszych była uwarunkowana myśleniem pragmatycznym[20]. Zarówno przykłady teoretyczne, jak i praktyczne wskazują, że nauczanie wiedzy o społeczeństwie wzbogacone przykładami z zakresu filozofii, w tym etyki i aksjologii mogą pomóc w zrozumieniu podstawowych procesów dotyczących zaangażowania człowieka w życie społeczno-polityczne, co także ukazuje refleksja zawarta poniżej.

3. Wiedza i kompetencje społeczne – wspólne obszary dla WOS-u i filozofii

3.1. Przekazywanie wiedzy

Można byłoby pomyśleć, że oczywistym jest, że przekazywanie wiedzy zarówno z zakresu wiedzy o społeczeństwie, jak również etyki uznawać należy za wartość samą w sobie. Jednak w kontekście podjętej refleksji ta tzw. „oczywistość" wymaga pewnego wyjaśnienia oraz uzupełnienia. Odpowiadając na pytanie, w jakim celu należy przekazywać wiedzę o tematyce politycznej tj. historia ustroju, cechy danego ustroju, pojęcia i zagadnienia politologiczno-społeczne, nasuwają się co najmniej dwa tropy.

Pierwszy trop sugeruje, że brak elementarnych informacji na temat historii ustroju, cech wyróżniających konkretne ustroje, może skutkować tym, iż młody człowiek będzie łatwiej ulegał pewnym manipulacjom, przekłamaniom i tezom, które mogą mieć charakter demagogiczny. Posiadanie ogólnej wiedzy z zakresu czym jest demokracja, jakiej są jej cechy, jak powinny w świetle stanowionego prawa funkcjonować dane organy państwa pozwala na to, iż młody człowiek jako świadomy obywatel będzie mógł dokonywać pewnej oceny sytuacji i faktów, które będą miały miejsce w sferze życia politycznego. Będzie także przygotowany do tego, aby móc weryfikować m.in. akty prawa stanowionego na sposób

20 Por. A. Hensoldt, *Teoria i praktyka w myśli amerykańskich pragmatystów. O społecznej odpowiedzialności filozofii*, (Kraków 2018), s. 105–116.

lokalny, ale także globalny. Drugi trop to dopełnienie tego pierwszego. Obecnie dominują dwa sposoby realizowania postulatów z zakresu edukacji obywatelskiej: apolityczny i propolityczny. Ten pierwszy dąży do całkowitego oddzielenia zachowań politycznych od idei politycznych wyrażanych zazwyczaj przez konkretne partie polityczne. Drugi nurt dąży do tego, aby uznać, iż nie można kształtować postaw obywatelskich bez wyraźnego nawiązywania do danych kontekstów i wydarzeń politycznych. Wydaje się jednak, że tzw. trzecia droga może pomóc w tym, aby właściwie zrozumieć sens przekazywania wiedzy o polityce[21]. Zarówno wiedza z zakresu historii ustroju (dająca również możliwość krytycznej interpretacji historycznej), jak również zaangażowanie w lokalne i globalne struktury państwowe może właściwie przysłużyć się dobru danej społeczności.

Aby idee związane z kształtowaniem postaw propaństwowych zrealizować, należy przekazywać wiedzę filozoficzną na każdym etapie edukacyjnym na etapie szkolnym. Jest kilka argumentów przemawiających za tym, aby filozofia jako przedmiot szkolny była bardziej obecna w systemie edukacji świadczących o potrzebie istnienia filozofii. Pierwszym z nich jest kwestia dotycząca stawiania pytań. Począwszy od starożytności a skończywszy na współczesności filozofia rozwijała się i nadal rozwija się dzięki temu, że ludzie stawiali sobie pytania: o przyrodę, o człowieka, o Boga, o świat. Filozofia i jako dyscyplina naukowa, ale także jako przedmiot szkolny, uczy stawiania pytań i próby poszukiwania na nie odpowiedzi. Szlifowanie tej umiejętności jest możliwe wtedy, gdy uczniowie otrzymują podstawową wiedzę z zakresu historii filozofii, etyki; wyjaśniane im są podstawowe pojęcia oraz zagadnienia. Posiadając elementarną wiedzę filozoficzną, uczeń ma możliwość rozwijania zdolności krytycznego myślenia poprzez stawianie pytań. Myśleć krytycznie oznacza sytuacje, w której młody człowiek i nie tylko korzystając ze zdobytej wiedzy, własnego doświadczenia oraz światopoglądu może wykazywać zalety oraz wady danego rozwiązania podyktowanego np. przez polityków czy dziennikarzy. Te wszystkie elementy wskazują, że obywatel będzie lepiej zabezpieczony przed wpływem tzw. indoktrynacji nie zależnie od tego, kto ją będzie forsował[22].

3.2. Kształtowanie kompetencji społecznych

Zarówno nauczanie wiedzy o społeczeństwie, jak również etyki wpływa na kształtowanie kompetencji społecznych. Aby wymagać od młodych

21 Por. B. Przybylski, „W kierunku edukacji obywatelskiej. O uwikłaniu i współzależności demokracji, polityki i edukacji", *Edukacja Ustawiczna Dorosłych*, 2013, 4, s. 27.

22 Por. A. Pobojewska, „Filozofować z uczniami. Rola edukacji filozoficznej w szkole", *Ethos*, 2015, 28, s. 198–202.

ludzi zaangażowanie, oprócz wiedzy, powinno się w nich umacniać oraz pobudzać, a być może na wzór Sokratesa rodzić w nich zdolności, które pozwolą na to, aby mogli w sposób swobodny i bez skrępowania wyrażali swoje poglądy. Jednym z takich narzędzi, które mogą być pomocą w kształtowaniu oraz umacnianiu tych kompetencji jest funkcja dialogu. Dialog w rozumieniu filozoficznym[23] może wpłynąć zarówno na poszerzenie kompetencji komunikacyjnych, jak również pozwolić na rozwijanie się w kierunku pomocy innym ludziom. Dialog zatem rozwijanie pasji czy otwartości na nowe doświadczenia, co może wpłynąć na zacieśnienie więzi wspólnotowych w rozumieniu szczególnie aksjologicznym[24].

Otwarcie się na dialog zarówno na zajęciach z WOS-u, jak również z filozofii oraz etyki umożliwi nie tylko ćwiczenia z zakresu argumentowania i wymiany zdań pomiędzy młodymi ludźmi, ale także będzie stanowić dla nich możliwość zaprezentowania własnych poglądów. Uchroni to młodych ludzi przed strachem związanym z występowaniem na forum publicznym w sprawach ważnych nie tylko dla młodego pokolenia, ale także wszystkich obywateli. Dialog umożliwia także dostrzeżenie tego, iż drugi człowiek ma prawo do swojego i często innego poglądu, a zarazem posiada też prawo do wypowiadania zdania odmiennego. Narzędzie w komunikacji tj. dialog pozwala na weryfikacje zarówno stanu własnej wiedzy i być może zachęci do jej pogłębienia w temacie dyskusji, jak również może uczyć tego, iż nie zawsze posiada się rację w danym temacie, a co za tym idzie sprawi, iż łatwiej będzie można się przyznać do błędu, co nie jest częstym zachowaniem w świecie społecznym oraz politycznym.

4. Podsumowanie

Celem tego artykułu była pewna próba uzasadnienia potrzeby ściślejszej współpracy w aspekcie dydaktycznym pomiędzy nauczycielami wiedzy o społeczeństwie oraz filozofii i etyki. Powyższa refleksja pokazuje, że zarówno przedmiot nauczania tych przedmiotów, jak również przekazywana treść w niektórych miejscach znajduje tzw. obszar wspólny. Współpraca w tym zakresie zarówno w warstwie merytorycznej, jak i dydaktycznej może przysłużyć się wspólnej sprawie, jaką jest kształtowanie wśród młodych ludzi postaw związanych z zachowaniami wyrażającymi

23 Więcej w: M. Stachurski, Wspólnota jako wartość i dialog o wartościach. O dobru i złu w kontekście relacji ludzkich w wybranych tekstach Józefa Tischnera, w: B.K. Krzych (red.), *Nad przepaścią. Człowiek wobec granic i osobliwości świata*, (Siemianowice Śląskie 2018), s. 85–111.

24 Por. H.M. Wróbelwska, „Kompetencje społeczne przestrzenią i doświadczeniem dialogu", *Studia z Teorii Wychowania*, 2018, 23, s. 56.

troskę o rozwój państwa oraz narodu, co jest możliwe również dzięki otrzymanej wiedzy politologicznej i filozoficzno-etycznej.

Bibliografia

Habermas J., *Teksty filozoficzno-polityczne*, przekł. A. Romaniuk, Warszawa 2019.

Kacpura M., „Problemowe nauczanie wiedzy o społeczeństwie a kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego", *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, 2017, t. 14.

Trzęsiok J., „Społeczeństwo obywatelskie – analiza świadomości i postaw Polaków z wykorzystaniem wielowymiarowych metod statystycznych", *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 2018.

Śliwa M., „Poznawanie dziejów myśli politycznej w procesie edukacji obywatelskiej i prawnej", Miscellanea Historico-Iuridica, 2016, t. 15, z. 2.

Chałas K., Kaczmarczyk W., „Miejsce i funkcje szkoły w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego", *Roczniki Pedagogiczne*, 2020, 2.

Dahl R., *Demokracja i jej krytycy*, przekł. S. Amsterdamski, Kraków 1995.

Pilch T., „Społeczeństwo obywatelskie wobec opresji i zniewolenia przez ideologię, politykę i władzę", *Pedagogika Społeczna*, 2018, 4.

Rostocki W.A., „Etyka w polskiej szkole w opiniach nauczycieli praktyków (analiza danych jakościowych)", *Acta Universitatis Lodziensis*, 2017, 29.

Possenti V., *Zarys filozofii polityki*, przekł. A. Fligel, Lublin 2012.

Sztomka P., *Słownik socjologiczny*, Kraków 2020.

Borkowska S., „Rola zaangażowania pracowników", *Zarządzanie Zasobami Ludzkimi*, 2014, 2.

Łochnicka D., „Zaangażowanie pracownicze jako determinanta rozwoju organizacji", *Studia Prawno-Ekonomiczne*, 2015.

Przybylski B., „Zmiana (polityczna) jako cel (utopijny?) zaangażowania młodych aktywistów", *Przegląd Pedagogiczny*, 2014, 2.

Przybylski B., „W kierunku edukacji obywatelskiej. O uwikłaniu i współzależności demokracji, polityki i edukacji", *Edukacja Ustawiczna Dorosłych*, 2013, 4.

Arendt H., *Kondycja ludzka*, przekł. A. Łagodzka, Warszawa 2010.

Arendt H., *Polityka jako obietnica*, przekł. W. Madej, M. Godyń, Warszawa 2005.

Arendt H., *Korzenie totalitaryzmu*, przekł. D. Grinberg, Warszawa 2014.

Maritain J., *Christianity and Democracy, The Rights of Man and Natural Law*, przekł. D.C. Anson, San Francisco 2012.

Maritain J., *Człowiek i państwo*, przekł. A. Grobler, Kraków 1993.

Hensoldt A., *Teoria i praktyka w myśli amerykańskich pragmatystów. O społecznej odpowiedzialności filozofii*, Kraków 2018.

Pobojewska A., „Filozofować z uczniami. Rola edukacji filozoficznej w szkole", *Ethos*, 2015, 28.

Stachurski M., Wspólnota jako wartość i dialog o wartościach. O dobru i złu w kontekście relacji ludzkich w wybranych tekstach Józefa Tischnera,

w: B.K. Krzych (red.), *Nad przepaścią. Człowiek wobec granic i osobliwości świata*, Siemianowice Śląskie 2018.

Wróbelwska H.M., Kompetencje społeczne przestrzenią i doświadczeniem dialogu, *Studia z Teorii Wychowania*, 2018, 23.

Co łączy nauczanie filozofii i etyki z nauczaniem wiedzy o społeczeństwie? Przyczynek do dyskusji

Streszczenie

W perspektywie nauk społecznych można odnaleźć szereg odwołań do świata filozofii i odwrotnie. Głównie etyka, w tym także aksjologia coraz częściej komentują na swój sposób przestrzeń związaną z polityką. Przedmioty szkolne w postaci wiedzy o społeczeństwie i etyki, mimo, że omawiają –odrębne obszary, to jednak stykają się ze sobą na gruncie używanych pojęć i sposobów ich rozumienia. Celem tego artykułu jest próba uzasadnienia potrzeby ściślejszej współpracy między przedstawicielami świata akademickiego w zakresie politologii, socjologii i filozofii, jak również współpracy w aspekcie dydaktycznym pomiędzy nauczycielami wiedzy o społeczeństwie, jak również nauczycielami etyki. Dla zobrazowania takich możliwości wykorzystane będą takie pojęcia jak: zaangażowanie, społeczeństwo obywatelskie, dobro wspólne.

Słowa kluczowe: wiedza o społeczeństwie, etyka, aksjologia, edukacja obywatelska, zaangażowanie, obywatel

Michał Stachurski (ur. 1991 r). – doktor nauk humanistycznych z dyscypliny filozofia; absolwent PWT we Wrocławiu oraz Uniwersytetu Opolskiego; ukończył studia podyplomowe z zakresu prawa pracy, zarządzania zasobami ludzkimi oraz administracją publiczną. Autor ponad 20 artykułów. Zainteresowania: filozofia społeczna, polityczna, etyka, filozofia wychowania, dydaktyka. Obecnie mieszka w Krakowie.

What connects teaching knowledge about society with teaching ethics? Contribution to the discussion

Abstrakt

From the perspective of social sciences, one can find a number of references to the world of philosophy and vice versa. Mainly ethics, including axiology, more and more often comment in their own way on the space related to politics. School subjects in the form of knowledge about society and ethics, although they discuss - separate areas, nevertheless touch each other on the basis of the concepts used and the ways of their understanding. The aim of this article is an attempt to justify the need for closer cooperation between representatives of the academic world in the field of political science, sociology and philosophy, as

well as cooperation in the didactic aspect between teachers of social studies and ethics teachers. To illustrate such possibilities, such terms as: commitment, civil society, common good will be used.

Keywords: knowledge of society, ethics, axiology, civic education, commitment, citizen

Michał Stachurski – doctor of humanities in the field of philosophy; graduate of PWT in Wrocław and the University of Opole; He completed postgraduate studies in labor law, human resource management and public administration. Author of over 20 articles. Interests: social and political philosophy, ethics, philosophy of education, didactics. He currently lives in Krakow.